

УДК 398.21:801.81(477.43/.44)

О. І. Шалак

УСНА ТРАДИЦІЙНА НЕКАЗКОВА ПРОЗА З ПОДІЛЛЯ У ВИДАННІ ЛЮЦІАНА СЕМЕНСЬКОГО

У статті розкрито особливості збирацької та едиційної практики польського поета, перекладача, фольклориста Люціана Семенського. Здійснено текстологічний аналіз опублікованих фольклорних зразків у збірці «Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie» («Польські, руські, литовські перекази і легенди», Познань, 1845), осмислено методи фіксації та принципи публікації, що їх використовував Л. Семенський.

Ключові слова: Люціан Семенський, легенда, переказ, едиція, паспортизація.

В статье раскрыты особенности собирательной и эдиционной практики польского поэта, переводчика, фольклориста Люциана Семенского. Текстологически проанализированы опубликованные фольклорные образцы в сборнике «Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie» («Польские, украинские, литовские предания и легенды», Познань, 1845), осмыслены методы фиксации и принципы публикации, которые использовал Л. Семенский.

Ключевые слова: Люциан Семенский, легенда, предание, эдиция, паспортизация.

The article describes the features of collecting praxis of Polish poet, translator, folklorist Lutsian Semensky. Textual analysis of published folk examples of collection «Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie» (Poznan, 1845) is done, fixation methods and principles of the publications of L. Semensky are investigated.

Keywords: Lutsian Semensky, legend, edition, certification.

У сучасній українській і польській історіографії про Люціана Семенського (1807–1887) є значно більше відгуків, ніж про інших польських дослідників подільського фольклору. Він постає поетом-романтиком, перекладачем, який своїм творам «...намагався надати слов'янсько-народного характеру через

відповідну лексику, а отже, запровадив багато українських виразів..., поширених Б. Ю. Залеським та іншими представниками “української школи”» [8, s. 376].

«Семенський належить до числа небагатьох польських літературних панславистів», – зазначав відомий російський фольклорист О. Пипін [2, с. 138]. Він також зауважував, що «народні легенди в давніх польських збирачів рідко бувають в автентичній формі й найчастіше – у літературних переказах, більше чи менше прикрашених, а тому втрачають саме значення етнографічного матеріалу. Попри те, роботи польських етнографів принесли велику користь для малоруської етнографії, відкриваючи багато нового матеріалу, зачіпаючи нові сторони побуту...» [2, с. 133]. Таким відкривачем подільських легенд, хоч і переказаних польською мовою, став Л. Семенський. Поет належав до «зевочників», відомої в польській літературі групи, найменованої так за назвою альманаху «Ziewonia» (два випуски – 1834, 1837), що виходив друком у Львові: «“Зевочники” вивчали український народ і його поетичну творчість під час мандрівок по львівських околицях, шляхом безпосередніх особистих контактів з українськими студентами, особливо з такими ентузіастами фольклору, як члени гуртка “Руська трійця”» [1, с. 56].

Захоплюючись українським фольклором, Л. Семенський перекладав та переспівував українські пісні. Докладно цю сторінку його творчості вивчали польські дослідники М. Яніон [5], Ю. Крижановський і К. Памула [6] та відомий український фольклорист Р. Кирчів [1, с. 62–66]. Л. Семенський переклав деякі пісні зі збірника М. Максимовича «Малоросійские песни» («Малоросійські пісні», М., 1827): «Дума про похід Хмельницького в Молдавію», «Стоїть явір над водою», «Ой спав пугач на могилі», «Зашуміли густі лози», «Гомін, гомін по діброві»; до збірника та В. Залеського «Pieśni polskie i ruskie ludu Galicyjskiego...» («Польські і руські пісні галиць-

кого люду...», Львів, 1833): «На зеленім цариночку», «Злая мати». До спільної збірки з польським поетом А. Бельовським «Dumki A. Bielowskiego i L. Siemieńskiego» («Думки А. Бельовського і Л. Семенського», Прага, 1838) ввійшли переспіви українських пісень, здійснені Л. Семенським: «Доле моя, доле, де ж ти ся поділа?», «Ой вилетів сокіл да з ліса на поле», «Ой на горі та женці жнуть», «Циганочка да волошечка», «Чому кури не піете?», «Як поїхав козаченько на полювання». Р. Кирчів наголошував на тому, що поет у перекладах і переспівах залишався вірним духові народної української пісні, глибоко проник у її зміст і форму, досяг «співзвучності з образно-стильовими засобами» [1, с. 64] фольклору, прагнучи розкрити для польського читача його особливості. Поетичні твори Л. Семенського пронизані фольклорними мотивами, любов'ю до народного героя [5, s. 188; 4].

М. Яніон, В. Юзвенко та Р. Кирчів зауважували, що Л. Семенський близько двох років (1829–1830) перебував в Одесі й Тульчині (де жила сестра поета), «вивчав поетичні багатства і побут українського народу» [3, с. 70]. Записані зразки й стали, очевидно, основою збірника «Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie» («Польські, руські, литовські перекази і легенди», Познань, 1845). За відсутності паспортизації з певністю цього стверджувати не можна, однак топоніми багатьох легенд та історичних переказів засвідчують зв'язок із Поділлям. І хоча самі вони не можуть бути підставою для атрибуції зразків як подільських (записи могли бути здійснені в сусідній місцевості чи де-інде від вихідців із Поділля), однак є додатковим аргументом. Крім того, у розлогій передмові Л. Семенський зазначив: «На Побережжю розповідали мені про Солодивого Буню, котрий мав такі великі брови, що коли хотів подивитися, то змушені були давати під них підпори» [7, s. XIX]. Побережжям здавна називали Південно-Східне Поділля, до якого належить і містечко Тульчин. Утім, окрім

записів самого Л. Семенського, до видання ввійшли польські й литовські зразки, які він виписав із відомих публікацій К. Вуйціцького, Е. Рачинського, Р.-В. Бервінського, та українські – зафіксовані Е. Ізопольським, котрий «з давніх пір шукав... по Україні пісень, переказів, звичаїв і т. ін., розгорнув широку справу...» [7, s. XIV].

Передмова до збірника розкривала погляди Л. Семенського на фольклор та його функції, на методи запису та важливість безпосереднього спілкування з народом: «О, тільки запитаймо тих, хто мав щастя розмовляти з народом, а радше випитати в нього якийсь новий матеріал, скільки зазнали вони духовних розкошів, як очищалися водночас їхні поняття, як усілякі дотеперішні припущення набрали переконливої певності...» [7, s. XIV].

Як практик Л. Семенський знав і розумів, що записувати фольклорні зразки збирачам, які належать до іншої суспільної верстви, ніж оповідачі і співці, доволі непросто. Він вважав, що для того, аби зафіксувати бодай одну легенду, доводиться завойовувати віру оповідача, який береже свої таємниці, «як ока в голові». Заслуживши таку довіру, важливо її не втратити, уся наступна праця має бути достойною, вартою поваги народу: «...зав'язавши з народом духовні взаємини, стаємо допущені до спільної з ним спадщини, входимо до тієї печери, що існує в переказі, де пригорщами можемо черпати коштовне каміння і золото, тільки б не озиратися, тільки б не мати на думці зради духові, що стоїть на варті» [7, s. XIII]. Згідно з настановами романтизму Л. Семенський пояснив і мотиви такої самовідданої праці, для якої потрібна насамперед щира любов до народу. Фольклорний матеріал здобувається «...не за столиком із пером та окулярами, не над стосом паперу» [7, s. IX], а в мандрівках селами – від простого люду. Значним кроком для розв'язання цієї проблеми, як зауважував упорядник у передмові, стала фольклорна практика

3. Доленги-Ходаковського, котрий запровадив багато нового в методах запису народної творчості.

Одним із основоположних принципів Л. Семенського був комплексний підхід у вивченні певного регіону, матеріальної і духовної культури окремого «племени», що виявляло його новаторство: «...ті до пісні, ті до переказу, ще інші – до одягу і звичаїв народних, а ніхто ще не охопив однієї провінції, одного племені – з усіма звичаями, уявленнями, піснями, музикою, танцями, прислів'ями, місцевими переказами, лікарськими таємницями, з астрономічною наукою, з історією народу та іншими галузями духовного світу. Такий опис задовольнив би нашу потребу, навчив би шанувати ту істоту, котра, хоч і стоїть на найнижчій щаблі суспільства, – можливо, приховала у своєму лоні первісні прояви і найдавніші традиції» [7, s. IX–X]. Із переліку «галузей» помітно, які жанри виокремлювала польська фольклористика в першій половині XIX ст., які пріоритети були в Л. Семенського-фольклориста. Характерно, що він звертав увагу на «образ» оповідача, приміром, поданого Е. Ізопольським [7, s. XV]; фольклорист наголошував на важливості такого портрета (хоч він ще узагальнений, а не конкретний, пов'язаний з певним носієм фольклору).

Фольклорист наголосив на таких особливостях своєї фольклорної практики: він збирав легенди і перекази, які стосувалися пам'яток (могил, замків, каміння); окремих місць (озер, рік, лісів, гір, печер); історичних осіб; народних уявлень про надзвичайних істот (чарівниць, чортів, вовкулаків). Здійснивши своєрідну систематизацію неказкової фольклорної прози, Л. Семенський не приховував, що, крім легенд, записаних «з народних уст», до збірки залучено матеріали історичних хронік, житій святих, але відкинуто т. зв. «байки» – «бо той рід народних творів належить до іншого відділу» [7, s. XVII].

Збирач зауважив, що топонімічних легенд і переказів у виданні небагато, оскільки виникали труднощі у їх записуван-

ні. У Литві й на Краківщині вони позначені особливим чаром; ці зразки відображають дохристиянські вірування. Л. Семенський закликав ентузіастів записувати легенди й публікувати їх, утім, жодних порад щодо запису не давав, оскільки сам публікував записане в перекладі польською.

В. Юзвенко назвала кількість українських легенд і переказів, що ввійшли до видання Л. Семенського (близько 20, публікація окремих мала значення першоджерела): «Це переважно героїко-патріотичні твори, що розповідають про боротьбу українського народу проти іноземних поневолювачів та феодального гніту» [3, с. 71]. П'ять із них містять подільські топоніми (як-от: Кальник, Черче, Зборів на Поділлі). Проте не можна стверджувати, що їх записав сам упорядник і автор передмови на Поділлі, оскільки зразки народної прози у виданні не паспортизовано, а топоніми – не достатня підстава для такої констатації. Факт відсутності паспортів засвідчує не так засади Л. Семенського, як тогочасні методи записування, що тільки починали формуватися як у польській, так і в українській науці про народну творчість. Аналіз опублікованих текстів не дає змоги твердити про увагу записувача й упорядника до варіантів. З певною часткою вірогідності можна стверджувати тільки можливість запитань, якими записувач міг спонукати оповідача пояснити окремі малозрозумілі слова та вирази, опубліковані в примітках. Однак таке тлумачення, характерне для видання, могло бути й наслідком роботи самого фольклориста під час упорядкування матеріалу до друку.

Прикметно, що Л. Семенський виявляв увагу до української мови, публікуючи в примітках уривки пісень, але зовсім інакше ставився до зразків неказкової прози. Зокрема, легенда про печеру поблизу Черчого [7, s. 101–103, № 99], що над Смотричем на Поділлі, засвідчує: навіть діалоги героїв записувач переклав польською, а не подав українською в польській

транслітерації, як це здебільшого було прийнято в пізніших публікаціях.

Отже, збірник «Podania i legendy polskie...» відтворює рівень текстологічних і едиційних засад як самого Л. Семенського, так і фольклористики (зокрема, польської) першої половини ХІХ ст. загалом. Декларуючи увагу до неказкової традиційної прози, її мовних особливостей, постаті оповідача, збирач публікував записаний матеріал у польському перекладі. Утім, переклад зберігав особливості переважно діалектної мови. Указуючи в передмові, де почув окремі легенди й перекази, Л. Семенський, проте, не паспортизував зразків і не виявляв особливої уваги до варіантів. Фольклорист обстоював комплексний підхід у вивченні окремого регіону, а також здійснив класифікацію зібраного матеріалу, що якісно вирізняло видання серед інших фольклорних збірок першої половини ХІХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кирчів Р. Ф.* Український фольклор у польській літературі (період романтизму) / Р. Ф. Кирчів. – К. : Наук. думка, 1971. – 274 с.
2. *Пыпин А. Н.* История русской этнографии / А. Н. Пыпин. – С.Пб., 1891. – Т. 3 : Этнография малорусская. – IV, 425 с.
3. *Юзвенко В. А.* Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці ХІХ ст. / В. А. Юзвенко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 132 с.
4. BUW GR, 2437. – L[ucjan] Siemieński: Ustęp z poematu «Pan i chłop». W grudniu 1839 r. – S. 239–245.
5. *Janion M.* Lucjan Siemieński. Poeta romantyczny / Maria Janion. – Warszawa : MCMLV Państwowy Instytut wydawniczy, 1955. – 315 s.
6. Podania i legendy polskie, ruskie i litewskie. Zebrał L. Siemieński [Електронний ресурс] / [Wybór, wstęp i opracowanie K. Pamuła. Słowo wstępne J. Krzyżanowski]. – Warszawa, 1975. – Режим доступу : <http://literat.ug.edu.pl/podania/index.htm>.

7. Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie / [zebrał Lucian Siemieński]. – Poznań, 1845. – XX. – 163 s.

8. Słownik folkloru polskiego / [pod redakcją J. Krzyżanowskiego]. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1965. – 487 s.

SUMMARY

In modern historiography there are much more considerable reviews about Lutsian Semensky (1807–1887) than about another Polish researchers of Ukrainian folklore of Podolia. He appears to be a romanticism-poet, translator which put ethnic flavour into his works, using dialectal expressions, particular Ukrainian. A. Pypin in «The History of Russian Ethnography» pointed the contribution of Polish folklorists into Ukrainian ethnography. Scientist noted that L. Semensky is one of the few Polish «literary Pan-Slavist». L. Semensky admired Ukrainian folklore, he translated and rehashed the Ukrainian songs. Polish researcher M. Yanion, Ukrainian folklorist V. Yuzvenko and R. Kyrchiv noted that L. Semensky was (1829–1830) in Tulchyn (Podolia) and Odesa for two years, he investigated the traditional culture of the Ukrainian people. Texts written in those times, for sure became a basis of «Ukrainian part» in collection of «Polish, Ruthenian and Slavonic Traditions and Legends» («Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie», Poznan, 1845). In many legends and historical narrations toponyms showed the relation to Podolia but can not be the basis for the attribution as Podolsk samples only by additional arguments (notations can be made in neighboring areas or anywhere else). Furthermore, in the preface to the edition L. Semensky pointed out that on the Right-bank Ukraine he was told a legend about «Solodyvyj Buniaka» with huge eyebrows which had to prop up him when he wanted to look at something. For a long time Right-bank Ukraine was named a South-Eastern Podolia, Tulchyn also belonged is to this part. In O. Shalak's studies specifics of edition of Podolsk legends in L. Semensky's publications are investigated.

Keywords: Lutsian Semensky, legend, belief, edition, categorization.